

KIRJALLISUUDEN OPETUS LUKION S2- OPETUKSESSA

Marjo Mela
Helsingin yliopisto

Lähivertailuja 17.

Toimittaneet Annekatrin Kaivapalu, Külvi Pruuli.

Jyväskylä Studies in Humanities, 53.

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2006, pp. 61–68.

ISBN 951-39-2450-5

ISSN 1459-4323

1 Taustaa

Lukion uuden opetussuunnitelman mukaan kirjallisuutta tulee opettaa eri muodoissaan lukion S2-opetuksessa (S2 = suomi toisena kielenä). Tarkoituksena on pohtia tässä artikkelissa sitä, miten kirjallisuutta tulisi käsitellä S2-opetuksen yhteydessä. Olen laatinut Sibeliuksen lukion ja Malmin lukion oppilaille kyselyn, jossa tiedustelen heidän lukutottumuksiaan ja käsityksiään kirjallisuuden hyödyllisyydestä S2-opetuksessa.

Päivälukioissa ei ole ollut kovin kauan S2-kursseja, esimerkiksi Helsingissä niitä on ollut vasta vuodesta 1998 alkaen. Ensimmäinen valtakunnallinen S2-opetussuunnitelma laadittiin 1994. S2-ylioppilaskokeita on järjestetty vuodesta 1996 alkaen. Kokeessa on lähes aina ns. kirjallisuusanalyysiin perustuvia tehtäviä, kuten runo- ja tekstianalyysijä. Kokelailta ei kuitenkaan edellytetä kovin syvällistä kirjallisten tekstien tulkintaa tekstianalyttisin keinoin.

Ylioppilaskokeessa on myös eri tekstityyppeihin liittyviä tehtäviä, joita analysoidaan hyvin pitkälle kirjallisuusanalyysistä tutuilla menetelmillä eli tekstianalyysillä, tarkemmin proosan ja runon analyysillä.

Sibeliuksen lukio on musiikin ja tanssin erikoislukio. Sen S2:ta opiskelevat oppilaat ovat yleensä venäläisiä ja suomalaisia, joiden äidinkieli on muu kuin suomi, sillä he ovat käyneet koulunsa jollakin muulla kielellä kuin suomeksi, esimerkiksi englanniksi. Oppilaat ovat kirjoittaneet ylioppilaskirjoituksissa S2-kokeen yleensä melko hyvin.

Toinen kyselyssäni mukana oleva koulu on Malmin lukio (nykyään osa Koillis-Helsingin lukiota)¹. Se on erikoistunut opettamaan ns. heikkoja oppilaita, ja siellä on paljon maahanmuuttajaoppilaita, jotka ovat yleensä tulleet lukioon alimmalla mahdollisella keskiarvolla. Heillä ei ole yleensä kovin hyviä opiskeluvalmiuksia lukiossa menestymiseen, sillä yleensä somalin kielen ja islamin uskonnon kiitettävät arvosanat peruskoulun päästötodistuksessa nostavat keskiarvon juuri alimmalle tasolle, joka vaaditaan lukioon pääsemiseksi. Monet heistä ovat kuitenkin olleet jo kauan Suomessa ja tuntevat suomen kieltä ja kulttuuria niin hyvin, että he kirjoittavat ylioppilaskokeessa suomi kakkosen

¹ Malmin lukio, Pohjois-Helsingin lukio ja Suutarilan lukio yhdistettiin 1.8.2005 alkaen Koillis-Helsingin lukioksi

kohtalaisen hyvin. Esimerkiksi cum lauden ja magnan arvosanoja on suhteellisen paljon, mutta myös hylättyjä improbatur-arvosanojakin on jonkin verran.

Opetusviranomaisten tavoitteena on ollut jo pitempään maahanmuuttajapilaiden määrän lisääminen lukioissa, sillä tavoitteena on saada heitä enemmän korkeakouluihin. Opetushallituksen tilastojen mukaan vuosittain noin 660 maahanmuuttajataustaista oppilasta aloittaa lukion, mutta vain noin 330 kirjoittaa ylioppilaaksi. Määrä nousee lähitulevaisuudessa, sillä Suomessa alkaa olla varsin paljon oppilaita, jotka ovat käyneet koko koulunsa täällä. Monet heistä ovat jo niin kaksikielistyneitä, että kirjoittavatkin ylioppilaskirjoituksissa äidinkielen ja kirjallisuuden kokeen eivätkä suomi toisena kielenä -koetta.

2 Kirjallisuuskysely

Teetin oppilailla ns. kirjallisuuskyselyn, jossa kyselin heidän lukutottumuksiinsa ja ennen kaikkea sitä, onko kirjallisuuden lukemisesta heidän mielestään mitään hyötyä. Kirjallisuus ymmärrettiin tässä hyvin laajana käsitteenä ja mukaan luettiin kaikki mahdolliset genret, myös viihdekirjallisuus ja dekkarit. Kyselyyn vastasi 22 oppilasta. Malmilla oli täysin etninen poikavaltainen ryhmä, joka luki melko vähän. Sibeliuksen lukion ryhmä oli pääosin venäjänkielinen ja eurooppalainen sekä tyttövaltainen, ja se luki kohtuullisen paljon. Sibeliuksen ryhmässä on myös suomalaisia oppilaita, joilla on jokin muu äidinkieli kuin suomi tai ruotsi. Yleisin muu äidinkieli on englanti. Nämä oppilaat eivät ole opiskelleet minkäänlaista oppimäärää peruskoulun suomen kielessä, vaan he ovat oppineet arkipuhekielen kotona.

Kaikki oppilaat olivat kyselyn mukaan joutuneet lukemaan muutamia pakollisia kirjoja peruskoulussa, tällaisina mainittiin mm. Hemingwayn Vanhus ja meri sekä William Goldingin Kärpästen herra. Kaikki olivat lukeneet ala-asteella nuortenkirjallisuutta, esim. Anders Jacobsonin ja Sören Olssonin Bert-kirjoja sekä Harry Pottereita, joita he pitivät kielellisesti vaikeina. Yläasteella oli lisäksi luettu osia Kalevalasta ja Seitsemästä veljeksestä (Opetussuunnitelman mukainen selkoversio). Ala-asteella luettiin sitä, mitä luokanopettaja käski lukea, ja yläasteella oli kirjallisuutta varsin vähän. Kysyttäessä oppilailta analysoitiinko yläasteella kirjallisuutta, vastauksena oli, että ei oikeastaan, mutta vähän keskusteltiin lähinnä kirjojen juonesta ja siitä pitivätkö oppilaat kirjoista vai eivät. Yläasteen kirjallisuuden opetukseen ei kuulu kirjallisuusanalyysi samassa merkityksessä kuin lukiossa.

Kyselyn mukaan oman äidinkielen tunneilla vain venäläiset ovat lukeneet klassikoita, lähinnä runoutta, mm. Pushkinia. Vapaa-aikana luettiin jonkin verran venäjänkielistä viihdekirjallisuutta, kuten esimerkiksi Aleksandra Marinnan ja Boris Akuninin kirjoja.

Lukion S2-opetuksessa ei ole kovinkaan tarkasti määritelty tai edes keskusteltu siitä, mitä kirjallisuuden opetuksella tarkoitetaan, siis mitä ja minkätyyppisiä tekstejä pitäisi lukea. Käytännössä olen luettanut novelleja ja opetta-

nut novellianalyysin tekemistä. Olen myös kirjoittanut kirjallisuustutkielman jostakin nykykirjallisuuteen kuuluvasta romaanista. Romaaneja on yleensä valittu laidasta laitaan. Tavoitteena on kuitenkin ollut etsiä luettavaksi laadukasta kaunokirjallisuutta, koska muutoin saan luettavakseni monta tutkielmaa Ilkka Remeksen tuotannosta ja Harlekiini-sarjan sankarittarista. Tyypillinen tutkielma on tehty esimerkiksi Jari Tervon tai Anja Snellmanin tuotannosta. Oppilaat valitsevat tunnettuja suomalaisia nykykirjailijoita, mutta selvästikin välttävät klassikoita. Oppilaat kokevat yleensäkin kirjallisuuden luettamisen pakkopulaksi. Suomalaiset lukevat lukion äidinkielen tunneilla Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan, mutta se on kielellisesti vaikea ei-äidinkieliselle. Monet venäläiset lukevat sen venäjänkielisenä käännöksenä. Tosin Linnan kieli ei nykyään aukea kaikille suomalaisillekaan oppilaille.

Runoja luetaan jonkin verran ja opetellaan runoanalyysin perusteet. Analyysin tekoa opetetaan, koska ylioppilaskirjoituksissa on tehtäviä myös kirjallisuusaiheista, joista kuitenkin kirjoitetaan aika vähän. Lukion S2-opetuksessa ylioppilaskirjoitusten rooli valitettavasti korostuu liikaakin.

Mitä oppilaat sitten lukevat? Kyselyni mukaan kaikki lukivat lehtiä, kuten Metroa, Satasta (Uutislehti 100), Seiskaa, Cosmopolitania ym. Päivälehtiä, lähinnä Helsingin Sanomia, lukivat vain venäläiset. Kirjallisuutta luki noin puolet vastanneista, yleensä venäläiset ja muut eurooppalaiset. He lukivat samanlaista kirjallisuutta kuin suomalaiset, esimerkiksi Dan Brownin Da Vinci -koodia ym. bestsellereitä. Kaikki lukivat Harry Pottereita, toiset suomeksi, toiset venäjäksi tai vaikkapa espanjaksi.

3 Kirjallisuuden opetuksesta

Millaisia tekstejä lukiossa sitten pitäisi ottaa tunneilla käsittelyyn? Tämä onkin hyvä kysymys, sillä meillä ei ole lukion kirjallisuuden opetuksesta edes keskusteltu. Itse olen opettanut Suomen ja maailmankirjallisuuden historian pääpiirteet, jotta kirjallisuuskaudet tulisivat oppilaille selviksi.

Tavoitteeni on, että oppilaat oppisivat jäsentämään niin suomalaisia kuin muitakin kirjailijoita jonkin tyyliuunnan edustajiksi. Kaunokirjallisuuden lukeminen vieraalla kielellä ei ole aivan helppoa, mutta se kasvattaa oppijan sanavarastoa ja sillä on vaikutuksensa oppijan käsitykseen suomalaisesta kulttuurista. Olemme lukeneet joitakin näytteitä esimerkiksi Aleksis Kiveltä, Minna Canthilta, Juhani Aholta, Ilmari Kiannolta, Frans Emil Sillanpäältä, Mika Waltarilta, Anja Snellmanilta ja Leena Lehtolaiselta. Osa kirjallisuusnäytteistä on ollut opiskelijoiden valitsemia. Näytteitä on käsitelty niin, että opiskelijat ovat lukeet ne ensin kotona ja merkinneet kaiken epäselvän. Kun tekstiä on sitten tunnilla käsitelty ja analysoitu, samalla on selvitetty myös tekstiin liittyvät kielelliset ja kulttuuriset epäselvyydet.

Kirjallisuus on kulttuurisidonnaista. Jotta voisi ymmärtää suomalaista kirjallisuutta, pitää tuntea suomalaista kulttuuria. (Vaarala 2003: 122. Mela 2003:

111–112.) Sama asia voidaan myös esittää toisin päin eli suomalaista kulttuuria pitäisi tuntea, jotta voisi ymmärtää suomalaista kaunokirjallisuutta. Tämä ristiriita täytyy vain yrittää ratkaista opetuksessa jollakin tavalla, sillä toiset tietävät suomalaisesta kulttuurista lähes saman kuin samanikäinen suomalainen ja toiset puolestaan suhteellisen vähän. Tosin osa kirjallisuudesta on siinä mielessä universaalia, että suomalaiset ymmärtävät oikein hyvin ulkomaista käännöskirjallisuutta ja vastaavasti ulkomaalaiset saavat hyvin selvää suomalaisesta kaunokirjallisuudesta.

S2-opiskelijoilta ei odoteta kovin syvällistä kirjallisuusanalyysiä suomi toisena kielenä -ylioppilaskokeessa, mutta monet haluavat sen lisäksi ehdottomasti kirjoittaa myöhemmin myös suomalaisten äidinkielen kokeen sen vuoksi, että se on heidän mielestään käyttökelpoisempi mittaamaan suomen kielen taitoa kuin S2-ylioppilaskoe ja sen tuloksia ei kukaan kyseenalaista. Suomi toisena kielenä on äidinkielen ja kirjallisuuden oppimäärä, ja siten se on rinnasteinen ja sisäkkäinen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimäärän kanssa. (Mela 2003: 111.) Tulevaisuudessa ehkä yhä useammat kirjoittavat äidinkielen ja kirjallisuuden uuden tekstitaidon ylioppilaskokeen, jos vain kielitaito siihen riittää, sillä monet uskovat, että huonostikin suoritettu äidinkielen koe takaa heille vihreämmän oksan kuin S2-koe. Monet oppilaat pitävät S2-koetta stigmana oman tulevaisuutensa kannalta, esimerkiksi venäläiset oppivat jo kesätöitä hakiesaan, ettei ole edullista, jos on venäläinen nimi, niin on hyvin suuri kynnyks kirjoittaa ylioppilaskoe, joka paljastaa sen, ettei suomi ole heidän äidinkieliensä.

Ongelma onkin siinä, mihin vedetään raja. Tekstitaidon kokeessa vaaditaan ymmärtävää lukutaitoa ja tekstin sekä kirjallisuuden analysointikykyä ja sen vaatii jo erittäin hyvää suomen kielen taitoa.

4 Kirjallisuuden opetuksesta toisella kielellä

Miten yleensä opettaa kirjallisuutta toisella kielellä? Miten oppilaat ymmärtävät suomalaista kirjallisuutta? Millaista kirjallisuutta pitäisi luettaa? Mikä on sanaston merkitys tekstiä luettaessa ja mihin tekstinymmärtäminen ja tulkinta perustuvat kontekstissa? (Vaarala 2005: 439.)

Tekstitaidot ovat pitkälti yhteneväisiä kirjallisuuden tutkimuksen menetelmien kanssa, sillä pohjimmiltaan siinä on kyse analyysistä. Kirjallisuutta voidaan tarkastella monella tavalla, esim. tyylisuunnan, juonen, henkilökuvausten tai vaikkapa ajankuvauksen näkökulmasta. Painotusten eroista huolimatta lukijoille löytyy yhteistä keskusteltavaa, olipa lukija mistä maailman kolkasta tahansa. Kirjallisuuden opetuksessa opettaja on suomalaisen yhteiskunnan kulttuuristen arvojen esittelijä ja oppilaiden kriittisen ajattelun tukija. Oppilaiden käsitys maailmasta jäsentyy osittain kirjallisuuden kautta.

Kirjallisuustekstejä voidaan käyttää myös toisella tavalla opetuksen tukena: niitä voidaan hyödyntää suomi toisena kielenä -opetuksessa didaktiselta kannalta. Kirjallisuustekstit ovat hyvää materiaalia esim. sanaston, rakenteiden,

keskeisten kieliopillisten kohtien ja tiivistelmän työstämiseen sekä suullisesti että kirjallisesti. Kirjallisuustekstit voivat toimia myös mallina siitä, mitä kirjakielillä tarkoitetaan. Tämä on välillä moniselitteistä, sillä kaikki kirjallisuus ei ole kirjakielistä. Samalla lisätään ja kehitetään lukijan tietoisuutta kielestä. Kieletietoisuutta pidetään tärkeänä tekijänä kieliä opeteltaessa – se auttaa syvempään ymmärtämiseen vertailtaessa eri kieliä ja niiden rakenteita toisiinsa (Virtala 2005: 2).

Entä voiko suomalaisuutta opettaa oppilaiden mielestä kirjallisuuden kautta? Vastaus on myöntävä, mutta on muistettava, että moni asia on hyvin kulttuurisidonnainen. Väärinkäsitysten välttämiseksi opettajan olisi ehdottomasti selitettävä oppilaille epäselvät asiat ja samalla keskusteltava niistä koko ryhmän kanssa. Oppilaat mieltävät eri asiat eri tavoin, joten vertaispalaute on myös tärkeää. Vahvistaako kirjallisuus oppilaiden identiteetin suomalaista puolta, ja voiko se tukea ja rakentaa identiteettiä? Oppilaiden mielestä voi, lähinnä antamalla tietoa vallitsevasta kulttuuriympäristöstä. En saanut kuitenkaan vastausta siihen, kuinka syvällistä tietoa kulttuuriympäristöstä heidän mielestään on.

LÄHTEET

- Mela, M. 2003. Kirjallisuuden avulla suomen kielen syvempään oppimiseen. Teoksessa Mela, M., Mikkonen, P. (toim.) Suomi kakkonen. Opas opettajille. Jyväskylä .
- Mela, M. 2005. Kirjallisuuskysely Sibelius-lukion ja Malmin lukion oppilaille 7–11.2.
- Vaarala, H. 2005. Asiantuntijuuden rakentuminen sanaston prosessoinnissa. Teoksessa Hasselblatt, C., Koponen, E. & Widmer, A. (toim.) Lihkun lehdos. Beiträge zur Finnougristik aus Anlass des sechzigsten Geburtstages von Hans-Herman Bartens. Herausgegeben von Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Wiesbaden.
- Vaarala, H. Ihan simassa. Mitä S2-oppija sanoo suomalaisesta novellista. Teoksessa Nissilä, N., Vaarala, H. & Martin, M. (toim.) Suolla suomea. Perustietoa maahanmuuttajien suomen kielen opettajille. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLVII. Helsinki.
- Virtala, A.-L. (painossa) Didaktisia keinoja kirjallisuustekstien opetuksessa.